

कक्षा - XII (ऐच्छिकम्)
‘संस्कृत’
अपेक्षित- उत्तराणि अङ्कयोजना च

खण्ड: ‘क’

15

अपठितांश-अवबोधनम्

1. (अ) प्रथमः अनुच्छेदः ½×2=1
 - I. एकपदेन उत्तरम्
 - (i) परोपकारेण
 - (ii) यशः
 - II पूर्णवाक्येन उत्तरम् 2×1=2

ते जनाः नूनं धम्याः भवन्ति ये प्राणिनां हितेच्छया जीवनस्य धनस्य च त्यागं कुर्वन्ति।
 - III यथानिर्देशम् उत्तराणि ½×4=2
 - (i) कर्तृपदम् – मनुष्यः
 - (ii) विलोमः – परपीडनम्
 - (iii) विशेषणपदम् – उपकृतः
 - (iv) जनेभ्यः
- (आ) द्वितीयः अनुच्छेदः ½×4=2
 - I. एकपदेन उत्तरम्
 - (i) पिता
 - (ii) बाल्य
 - (iii) हर्षचरितम्
 - (iv) कादम्बरी
 - II पूर्णवाक्येन उत्तरम् 1×2=2
 - (i) हर्षवर्धनः बाणभट्टं स्वराजसभायां सम्मानितवान्।
 - (ii) पुलिन्दः कादम्बर्याः उत्तरभागं रोचकतथ्यैः सह पूर्णं कृतवान्।
 - III यथानिर्देशम्– 1×4=4
 - (i) सः
 - (ii) रचना

- (iii) बाणभट्टस्य
(iv) कुशाग्रबुद्धिः

IV. शीर्षकम्— बाणभट्टः/बाणभट्टस्य परिचयः, गद्य सम्राट् बाणः अथवा अन्यत् किमपि समुचितं 1×4=4
शीर्षकम्।

खण्डः 'ख'

15

संस्कृतेन रचनात्मककार्यम्

2. कथालेखनम् - रिक्तस्थानपूर्तिः 1½×1
0=5
- (i) स्वागतं
(ii) उपदेशं
(iii) ऐच्छत्
(iv) श्रद्धालः
(v) आशीर्वादं
(vi) प्रचलिताः
(vii) वसन्तु
(viii) चकिताः
(ix) हितम्
(x) श्रद्धया
3. 'सदाचारः' इति विषये मञ्जूषासहायतया अथवा स्वेच्छया संस्कृतेन पञ्च वाक्यानि लेख्यानि। 1×5=5

खण्डः 'ग'

50

पठितांश-अवबोधनम्

4. (क) गद्यांशः 5
- I. एकपदेन उत्तरम् ½×2=1
- (i) साधुभिः
(ii) लक्ष्म्या
- II पूर्णवाक्येन उत्तरम् 2×1=2
- महामोहकारिणि यौवने सावधानतया भवितव्यम्।
- III यथानिर्देशम् 1×2=2
- (i) राज्यतन्त्रे
(ii) सुहृद्भिः

5

- (ख) पद्यांशः
- I. एकपदेन उत्तरम् ½×2=1
- (i) त्रिभुवनम्
- (ii) निजहृदि 2×1=2
- II पूर्णवाक्येन उत्तरम्
- सज्जनाः मनसि वचसि काये पुण्यपीयूषपर्णाः भवन्ति।
- III यथानिर्देशम् 2×1=2
- (i) सन्तः
- (ii) उपकारः
- (ग) नाट्यांशः 5
- I. एकपदेन उत्तरम्
- (i) तीक्ष्णतराः ½×2=1
- (ii) चन्द्रकेतुः
- II पूर्णवाक्येन उत्तरम् 2×1=2
- विस्फारितशरासनाः आयुधश्रेणः कुमारं तर्जयन्ति।
- III यथानिर्देशम् 1×2=2
- (i) दृष्टां
- (ii) त्वरितम्
5. शुद्ध-अर्थ चयनम् ½×4=2
- (i) (स) नेत्रे (ii) (ब) वर्षाणि
- (iii) (अ) निरन्तरम् (i) (ब) विस्तारयतु
6. प्रश्ननिर्माणम् 1×4=4
- (i) ब्राह्मणः कानि गृहीत्वा उज्जयिनीं गतवान्?
- (ii) कस्मात् जनः राजवचनम् अनुगच्छति?
- (iii) कस्याः सप्तभेदाः सन्ति?
- (iv) कतिविधं प्रीतिलक्षणम्?
7. भावार्थयोः रिक्तस्थानपूर्तिः 3+3=6
- (अ) (i) अविचार्य (ii) सुचिन्तनं (iii) सम्पत्तयः
- (आ) (i) महापुरुषः (ii) प्रस्तौति (iii) प्रमाणम्
8. अन्वययोः रिक्तस्थानपूर्तिः 1½+1
- (अ) (i) अशुभम् (ii) दृष्टेः (iii) कल्पेत ½=3

(आ) (i) सर्वत्र (ii) नीरम् (iii) मानसम्

9. यथानिर्देशम् उत्तराणि

- (क) कः कम् कथयति। 1×2=2
 (i) शुकनाशः चन्द्रापीडं प्रति
 (ii) बटवः लवं प्रति
- (ख) विशेष्यपदम्— 1×2=2
 (i) मित्रं
 (ii) कौत्सः 1×2=2
- (ग) कर्तृपदचयनम्
 (i) कुमारः
 (ii) केयूरामि 1×2=2
- (घ) सर्वनामपदे काम्मां प्रयुक्ते
 (i) कौत्साय
 (ii) सुश्री मेरीकृते
- (ङ) समानार्थकपदे 1×2=2
 (i) पयोदः
 (ii) अर्कः

अथवा

- विलोमपदचयनम् 1×2=2
 (i) शूरम्
 (ii) सुजनम्

10. (क) कवीनाम् एकस्य काव्यस्य नाम— 1×5=5

भवभूतिः— उत्तररामचरितम्, भारविः — किरातार्जुनीयम्, माघः — शिशुपालवधम्, कालिदासः—, रघुवंशमहाकाव्यम्, महर्षिः वेदव्यासः— महाभारतम्

- (ख) रचनानां लेखकनामानि 1×2=2
 (i) पाषाणीकन्या — श्री चन्द्रशेखरदासः
 (ii) शिवराजविजयम् — पण्डित-अम्बिकादत्त व्यासः
 (iii) प्रबन्धमञ्जरी — पण्डित-हृषीकेश भट्टाचार्यः
 (iv) समुद्रसङ्गमः — दाराशिकोहः
 (v) नीतिशतकम् — भर्तृहरिः

खण्डः — 'घ'

छन्दोऽलङ्काराः

20

11. (अ)

(i) दीर्घः

1×2=2

(ii) गुत्रमयम्

1×4=4

(ब)

(i) जतौ तु वंशस्थमुदोरितं जरौ

(ii) रसैरुद्रैश्छि यमनसभलागः शिखरिणी।

(iii) स्यादिन्द्रवज्रा यदि तौ जगौ गः।

(iv) उक्तावसन्ततिलकातभजा जगौ गः।

(स) अनुष्टुप् छन्दसः उदाहरणम्

1×2=2

नालम्बते दैष्टिकतां न निषीदति पौरुषे।

शब्दार्थौ सत्कविखि द्वयं विद्वानपेक्षते॥

मालिनी— सरसिजमनुविद्धं शैवलेनापि रम्यं

मलिनमपि हिमांशोर्लक्ष्म लक्ष्मीं तनोति।

इयमधिकमनोज्ञा वल्कलेनापि तन्वी

किमिव हि मधुराणां मण्डनं नाकृतीनाम्॥

1×2=2

(द) शिखरिणी, वसन्ततिलका

अथवा

किमपि अन्यत् उचितम् उदाहरणम्।

12

(i) अनुप्रासः— लक्षणम्— अनुप्रासशब्दसाम्यं वैषम्येऽपि स्वरस्य यत्।

1½+1

उदाहरणम्— वहन्ति वर्षन्ति नदन्ति भान्ति

½=3

ध्यायन्ति नृत्यन्ति समाश्वसन्ति।

अथवा अन्यत् उचितम् उदाहरणम्।

श्लेषः— श्लिष्टैः पदैरनेकार्थाभिधाने श्लेष इष्यते।

उदाहरणम्—

प्रतिकूलतामुपगते हि विधौ विफलत्वमेति बहुसाधनता।

अवलम्बनाय दिनभर्तुरभून्न पतिष्यतः करसहस्रमपि॥

अथवा

12

(ii) उपमा लक्षणम्

1½+1

साम्यं वाच्यमवैधर्म्यं वाक्यैक्य उपमाद्वयोः।

½=3

उदा.

(i) ययातेरिव शर्मिष्ठा भर्तुर्बहुमता भव।

(ii) छायेव मैत्री खलसज्जनानाम्।

अथवा अन्यद् उदाहरणं किमपि।

उत्प्रेक्षा- भवेत्सम्भावनोत्प्रेक्षा प्रकृतस्य परात्मना।

उदा.

(i) सिन्दूरद्रवस्तानामिव वरुणदिगवलम्बिनाम्।

(ii) जानामि तं पश्यन्ती वञ्चितेव।

13. (अ)

1×2=2

(i) उपमा

(ii) यमकम्

(आ)

1×2=2

(i) रूपकं रूपितारोपो विषये निरपह्वे।

(ii) सत्यर्थे पृथगर्थायाः स्वरव्यंजन संहतेः।

क्रमेण तेनैवावृत्तिर्यमकं विनिगद्यते॥